

**ERZİNCANLI FÂİK OSMAN VE HÂLİD BEY DESTÂNI****Ramazan SARIÇİÇEK\*****Kadir ACAR\*****ÖZET**

Edebî eserler tarih değildirlir. Ancak tarih yazıcılığında kaynak olarak kullanılabilirler. Çünkü bu türden edebî eserler tarihin kapalı bazı noktalarına ışık tutarlar. Özellikle hatıra türünden olanlar bu konuda çok önemlidir. Bunun dışında döneme şahitlik etmiş edip ve şairlerin yazdıkları, destân olarak adlandırdığımız manzum metinler de bu konuda gizli kalmış bazı konuların açıklığa kavuşturulmasına yardım eden unsurlardandır. Bizim konumuz da bu türün ürünlerinden Erzincanlı Fâik Osman Okumuş'a ait olan bir destândır.

Fâik Osman Okumuş Osmanlının son dönemlerinde doğmuş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış ve Anadolu'nun kurtuluş savaşına şahitlik etmiş şahsiyetlerden birisidir. Ele alacağımız eser de ona ait ve o dönemi anlatan bir manzumdir. Şiir, 1918 yılında, Erzincanlıları ve Erzincan'ı Ermenilerin katliamlarından kurtaran ve o zaman binbaşı olan Hâlid Bey üzerine yazılmış bir destândır. Bu çalışmada destânda anlatılan olayların taihî gerçeklerle ne derece örtüştüğü ele alınmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Erzincan, Hâlid Bey Destâni, Fâik Osman Okumuş, Ermeniler, I. Dünya Savaşı, tarih.

**FÂİK OSMAN İN ERZİNCAN AND HÂLİD BEY EPİC****ABSTRACT**

Literary works are not history. But they can used be a source of history writing. Because this kind of literary artifacts keeps some light on the closed points of history. Especially memorable ones are very important in this matter. Apart from this, verse texts that we call witnesses and writings by poets and what we call epic help to clarify some of the topics that are hidden in this subject. Our subject is also a destiny belonging to Erzincan in Faik Osman Okumuş from these products.

Faik Osman Okumuş is one of the personalities born in the last period of the Ottoman Empire, who lived in the first years of the Republic and witnessed the liberation struggle of Anatolia. We will deal with the work belongs to it and is a poem describing that period. Poetry is a destiny written in 1918 on Hâlid Bey, who liberated the Erzincanese and Erzincan from the massacres of the Armenians and was then a major. In this study, we will firstly give information about Faik Othman, the author of poetry and poetry. Then we will briefly summarize the liberation of World War I and Erzincan. Then we will try to address the extent to which the events described in poetry overlap with historical facts. In the end, we will give the text of the saga and add pictures of the slaughter.

**Key words:** Erzincan, Halid Bey Epic, Faik Osman Okumuş, Armenians, World War I, history.

**Giriş**

Tarih ve Edebiyat farklı sosyal bilim dallarıdır. Bilimin hızla ilerlemesinin etkisiyle onu sınıflara ayırıp incelemeye ihtiyaç duyulmuş, bunun neticesinde de ayrı uzmanlık alanları ortaya çıkmıştır. Bununla beraber bazen bilim dalları diğer disiplinlerle işbirliği yaparak konulara daha

\* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, [ramazansaricicek@gmail.com](mailto:ramazansaricicek@gmail.com)

\* Yard. Doç. Dr. Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, [yakincag@gmail.com](mailto:yakincag@gmail.com)

objektif bakmanın yollarını geliştirebilirler. Tarih yazıcılığında da diğer disiplinlerden istifade edilebilmektedir. Bu bakımdan şair ediplerin, yaşadıkları ve şahit oldukları olayları dile getirdikleri hatıra ve manzum destanlar da tarih yazıcılığı için kaynak olarak kullanılabilir. Her ne kadar olaylara duygusal olarak yaklaşsalar da olayların merkezinde yer almaları, özellikle olayların ayrıntılarını vermeleri bakımından önemlidirler. Edebiyatımız ise edebî bir üslupla yazılmış tarih kitabı veya tarihî bir konuyu anlatan edebî eserler yönünden zengindir.<sup>1</sup> Böylelikle edebî eserlerde yer alan olaylar tarih metodolojisi bakımından tenkidi yapıldığında bazı konuları açıklığa kavuşturulmasına ve daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilmektedir.

İşte daha sonra Okumuş soyadını alan Erzincanlı Fâik Osman'ın yazmış olduğu Hâlid Bey Destânı da bu tür edebî eserlerdendir.

Bu çalışmamızda önce kısaca destân nazım türü sonra şair Fâik Osman hakkında bulabildiğimiz kadarıyla bilgi verilecek, ardından I. Dünya Savaşı ve Erzincan'ın işgali ve kurtuluşu özetlenecek sonra da olayların tarihi gerçeklerle ne derece örtüştüğü incelenecektir. Çalışmanın sonunda da şiirin metni, yazmadaki ilk sayfası ve katliam resimleri eklenecektir.

## 1. Destân Türü ve Fâik Osman

### 1.1. Destân

Destânlar toplumu derinden etkileyen tarihî ve sosyal olayları anlatan uzun manzum hikâyelerdir. İnsanı ilgilendiren her şey destân konusu olabilir. Destânlarda yaratılış, toplum vicdanında iz bırakan savaşlar, bir şahıs veya bir milletin kahramanlıkları, doğal âfetler şairinin hayal dünyasında zenginleştirilerek manzumeler haline getirilirler.

Türk edebiyatında destânları, millî destânlar, dinî destânlar, kahramanlık destânları ve halk destânları şeklinde gruplandırmak mümkündür. Bunlardan millî destânlar tarih öncesi kahramanlıklarını; dinî destânlar İslamiyet uğruna savaşan kahramanların savaşlarını; kahramanlık destânları Türklerin gerek İslâmlık öncesi gerekse İslâmlık sonrası kahramanlarının maceralarını; halk destânları ise toplumu derinden etkileyen olayları ve toplumun çeşitli duygu ve düşüncelerini anlatan destânlardır. Savaş, doğal âfet, eşkıya ve ünlü kişilerin serüvenleri, mizah, sosyal eleştiri veya taşlama halk destanlarının konularını teşkil eder.

Aynı zamanda âşık edebiyatının en uzun nazım biçimine de destân adı verilir. Bu tür destânlar koşmaya benzer ve 4 mısralı bentlerden oluşur. Genellikle 11'li hece ölçüsüyle yazılan bu destanlar bazen 100 bendi geçer. Kafiyeleniş şekilleri koşmada olduğu gibi abab cccb çççb... şeklindedir. İlk dördüklük xaxa şeklinde de olabilir. Şiirin sonlarında şair mahlasını söyler. Önceleri büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan bir edebiyat türü olan destân zamanla mahiyet değiştirmişse de âşık edebiyatında kahramanlık hikâyeleri, savaşlar, çeşitli toplum olayları (deprem, kıtlık, ayaklanma), bazen de mizahî nitelikteki konular, atasözleri, hayvanlar, insanların hayat safhaları (yaş destanı) destân nazım şekliyle yazılmışlardır. Aslında destânlar konu bakımından sınırlandırılmaz. Ayrıca kişisel ve özel durum ve olayları anlatan destânlar da vardır.

Savaş destânları da bu tür destânlardandır. Bu destânlarda âşık/şair yaşadıklarını anlatır. Aslında bu tür destânlardan çıkarılacak çok önemli sonuçlar vardır. Zira buralarda tarih kitaplarının yazmadığı bazı gerçekler yer alır. Âşık/şair bu gerçekleri belli bir amaçla değil de yaşadıklarını bütün ayrıntısıyla vermek amacıyla dile getirmiştir.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Edebiyat tarihimiz yazılmış bu tür eserlerle doludur. Ahmedî ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendername, Aşkî ile Ahmed-i Rıdvân'ın Heft-peyker, Rıdvân'ın Nusret-nâme-i Osmân, Enverî'nin Düstûr-nâme, Eyyûbî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman, vb. eserler bunlardan bazılarıdır. (Şentürk-Kartal 2014, 372; Elçin 1988, 36).

<sup>2</sup> Destân hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Y. Çotuksöken – M. S. Koz “Destân” md., *TDEA*, II, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, 263-271; *TDVİA* (1994), “Destân” md, c.9, s.202-209; M. F. Köprülü (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yay. 41-65; A. İnan (1954). “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış”, *TDAY- Belleten*; *İA*, c.XVIII; A. Balım (1957). *Destanlar ve Türküler*; Ş. Elçin (1988). “Türk Dilinde

Bizim ele alacağımız destân Fâik Osman'ın şiir defterinin 27-30 sayfalarında yer almaktadır. Destân 6+5=11'li hece vezniyle yazılmış 44 dörtlükten oluşmuştur. Şekil olarak bazı aksaklıklar varsa da mükemmel denilebilecek bir yapıya sahiptir.

Destân, 1917'de Rus işgaline uğrayan Erzincan'ın Hâlid Bey vasıtasıyla kurtuluşunu anlatır. Destânda anlatılan olaylar, mekân ve kişiler tarihi hakikatlere uygundur. Destânda anlatılanlardan şairin olayları birebir yaşamış olduğu anlaşılmaktadır.

Şair o dönem çekilen acıları samimi duygularla anlatmıştır.

Destân, yegâne nüshası kütüphanemizde olan Erzincanlı Fâik Osman Okumuş'a ait bir şiir defterinde kayıtlıdır.<sup>3</sup>

## 1.2.Fâik Osman (1855-1936)

Fâik Osman Okumuş hakkında kaynaklarda bilgi bulamadık. Hayatıyla ilgili bilgileri ise hemşehrisi Ünal Tuygun beyefendinin Erzincan'lı şahsiyetleri anlattığı eserinden aldık.<sup>4</sup> Buna göre şair 1855'te Erzincan'a bağlı Şıhlı, yeni adıyla Uluköy'de dünyaya gelmiş, ilk dini eğitimini de aynı zamanda köyün imamı olan babası Hacı Mustafa'dan almıştır. Bir ara İstanbul'a giden Fâik Osman birçok âlimden dersler gördükten sonra "icâzet" alarak köyüne dönmüştür. Köyde "Şıhlılı Hacı Hoca" diye de tanınmaktadır. 1936<sup>5</sup> yılında vefat eden Fâik Osman'ın namazı köyünde kılıp cenazesi Uludere yakınlarındaki Çermik mezarlığında toprağa verilmiştir.

Fâik Osman, halk arasında Erzincan'ın büyük evliyasından olduğuna inanılan Terzi Baba(1194/1789-1264/1848)'yı bir çok defa rüyasında görerek çok etkilenmiş ve tasavvufa meyletmiştir. Terzi Baba'nın manevi halifelerinden olduğuna inanılan Çermeli Hoca<sup>6</sup> ile büyük dostluklar kurmuştur. Erzincan halkı arasında Fâik Osmân'ın da Çermeli Hoca gibi Terzi Baba'nın manevî halifelerinden olduğuna inanılmaktadır. Tasavvufî mahiyette manzum ve mensur eserler kaleme alan şairin eserlerinden sadece ikisi elimizdedir. Biri manzum-mensur karışık tasavvufî nasihatlerden ibaret Evrâk-ı Perîşân, diğeri ise hece ve aruzla karışık, değişik nitelikteki şiirlerinin yer aldığı bir defterdir. Bunların dışında eserlerinin olup olmadığını ise bilemiyoruz.

## 2.Tarihte Erzincan'da İşgal Yılları ve Erzincan'ın Kurtuluşu

Destan Kelimesi ve Mefhumu", *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*, 33-41; H. Dizdaroğlu (1969). *Halk Şiirinde Türler*; B. Ögel (1971). *Türk Mitolojisi*, c.2; Z. Gençosman (1972). *Türk Destanları*; M. N. Sepetçioğlu (1976). *Türk Destanları*, İstanbul Toker Yay.; Çankırılı Ahmet Tal'at (1996). *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi*, haz. C. Kurnaz, Ankara, 135-156; Ali Canip (1927). *Epepe*, İstanbul, 1-23; N. S. Banarlı, *RTET*, I, 1-39; II, 723-724, 797-801, 848-851; A. Öztürk (1980), *Çağları İçinde Türk Destanları*; A. Öztürk (1985). *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul, 170-220; F. K. Timurtaş (1965) "Türk Destanları", *TK*, S. 33, s. 577-582; *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 357-368; İhsan Ozanoğlu (1940). *Âşık Edebiyatı*, Kastamonu; Şeref Taşlıova (1976), "Kars ve Çevresinde Sazla ve Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara, 136; M. S. Koz (1985). "Âşık Edebiyatında Destan ve Destan Konuları", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, Ankara, 92; R. Ekrem Koçu, "Destan, Destanlar", *İst.A*, VIII, 4521-4523; S. M. Alus, "Destan, Destan Satıcıları", *İst.A*, VIII, 4523-4524; C. Dilçin (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 315-334; Tahir-ül Mevlevî (1973). *Edebiyat Lügati*, İstanbul.

<sup>3</sup> Destân'ın yer aldığı Faik Osman Okumuş'un şiirlerinin el yazması eser Erzincanlı Ufuk Aydın vasıtasıyla annesi Gürbüz Aydın hanımefendiden temin edilmiştir.

<sup>4</sup> Ünal Tuygun, *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, Kervan Yayınları, İstanbul, 2001, 125-128.

<sup>5</sup> Her ne kadar Sayın Ünal Tuygun kitabında 1937 diyorsa da daha sonraki yazışmalarımızda Faik Osman'ın ölüm tarihinin 1936 olduğunu, ve mezar taşında da böyle olduğunu ifade etmiştir.

<sup>6</sup> Çermeli Hoca: Erzincan'ın mutasavvıflarındandır. Asıl adı Mustafa'dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak Terzi Baba'nın vefatından önce doğmuş olmalıdır. 1937'de vefat etmiştir. [(Heyet)Doğu Anadolu (Kuzey-Güney) Evliyalari, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2004, 236-237; Ünal Tuygun ise vefatının 1935'te olduğunu söylemektedir. (*Erzincan'ın Manevi Mimarları*, Kervan Yayınları, İstanbul, 2001, 138.)]

29 Ekim 1914'de Osmanlı Devleti Rus gemi ve limanlarını bombalayınca<sup>7</sup> 4 Kasım 1914'de Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eder.<sup>8</sup> 11 Kasım'da da Osmanlı Devleti Rusya'ya resmen harp ilan eder. 14 Kasım'da ise cihad-ı ekber ilan edilir.<sup>9</sup>

Rusya, limanları bombalandıktan hemen sonra, harp ilan etmeden 2 Kasım 1914'de 155. Kubanski Alayı'nı sınırdan geçirerek Osmanlı Topraklarını işgale başlar. 27 Mart 1915'de Artvin'i de alır. İşgal 1916 yılında da devam eder. 16 Şubat'ta Erzurum ve Muş, 3 Mart'ta Bitlis, 8 Mart'ta Rize, 19 Nisan'da Trabzon, 15 Temmuz'da Bayburt, 18 Temmuz'da Kelkit Rusların eline geçer. 25 Temmuz 1916 günü geldiğinde artık Erzincan da Rusların elindedir.<sup>10</sup>

Ekim 1917'de meydana gelen ihtilal ile Rusya'nın yönetimini Bolşeviklerin eline geçince işgal durur. Bolşevik yönetimi savaştıkları devletlere "arazi ilhaki ve tazminat talebi olmaksızın" barış yapmak istediklerini bildirirler. 15 Aralık 1917'de Brest-Litowsk'ta mütareke yapılır. Bu mütareke gereği 18 Aralık 1917'de Türk ve Rus murahhasları Erzincan'da bir mütareke imzalarlar. Buna göre Rus kuvvetleri Osmanlı topraklarından çekilecektir. Ancak Rusya bir Ermeni devletinin kurulmasını istemektedir. Halk Komiserleri Sovyeti 11 Ocak 1918'de bir kararname yayımlar. Bu kararname Rusların Türk Ermenistan'ı olarak adlandırdığı bölgede ahalinin mal mülk emniyetinin sağlanması için Ermeni Halk Milisi'nin teşkil edilmesi, Ermeni mültecilerin geri dönüşlerinin sağlanması, Ermeni Halk Mümessilleri Sovyeti kurulması gibi maddeler içermektedir.<sup>11</sup>

Brest-Litowsk'ta görüşmeler devam ederken Enver Paşa Rus işgalindeki yerlerin askerle kurtarılacağına hükmederek gereken emri verir.<sup>12</sup> Bunun üzerine harekât başlar ve 13 Şubat 1918 günü Erzincan Rus ve Ermeni kuvvetlerinde kurtarılır.<sup>13</sup> 15 Şubat'ta Sansa Boğazı'na hâkim olunmasıyla da Erzincan tamamen kurtulur.<sup>14</sup> Kazım Karabekir Kumandasındaki kolordu 4 Mart'ta Erzurum'u kurtarmak üzere Erzincan'dan ayrılır.<sup>15</sup>

### 3.Hâlid Bey Destânı'nda İşgal Yılları ve Erzincan'ın Kurtuluşu

Şair, destânda o dönem Erzincan'da yaşananları başarılı tasvirlerle ve çarpıcı ifadelerle anlatmış, olayları adeta gözümüzün önünde canlanmasını sağlamıştır. Aslında destanda anlatılanlar tarihi gerçeklerle örtüşmektedir.

Destâna göre olaylar şöyle gelişir:

Anlaşıldığı kadarıyla Ermeniler Rusların çekilmesinden sonra zulümlerini artırmışlardır. Öyle ki şair bu zulümlerin şiddetini

Coşdı hüçûm etdi deryâ-yı keder

Salladı gökleri yerlere çaldı (4)<sup>16</sup>

mısrarlarıyla dile getirir. Adeta "Erzincan'ın çırası sönmüş"tür(5). Şair yaşananları Nuh Tufanı'na da benzetir. Binlerce insan ölmüş, çarşı pazar kanla dolmuş ve her taraf kan kokmaktadır. Çünkü Ermeniler yakaladıkları Müslümanları hançerleyip öldürmektedirler. Sakinleri zulüm dolayısıyla ya

<sup>7</sup> Gemilerin seyir defterlerindeki kayıtlar, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII. Cilt Deniz Harekatı*, ATASE Yay.,Yay, 1976, 81-83.

<sup>8</sup> Stanford Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu*, Birinci Cilt, Savaşa Giriş, Tercüme: Beyza Sümer Aydaş, TTK, Ankara, 2014, 614.

<sup>9</sup> *Deniz Harekatı*, 68-69.

<sup>10</sup> Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990, 265, 285, 291, 293, 295.

<sup>11</sup> Kurat, a.g.e., 327, 332-335

<sup>12</sup> Kurat, a.g.e., 466.

<sup>13</sup> *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi, 3 ncü Ordu Harekatı* Cilt II/II İkinci Kitap, ATASE Yay., Ankara, 1993, 446.

<sup>14</sup> Kazım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu Sarıkamış ve Ötesi*, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma, Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı Yay., Erzurum, 1990, 81, 83.

<sup>15</sup> Kazım Karabekir, *Günlükler (1906-1948)* 1.cilt, Yapı Kredi Yay., İstanbul, Kasım 2009, 491.

<sup>16</sup> Şiir alıntılarının sonunda parantez içindeki rakam şiirdeki dördlük numarasıdır.

kaçan ya da öldürülen evler boşalmış viraneye dönmüştür. Hayatta kalanlar ise bir hafta evlerinden dışarı çıkamamış, çeşmelerden su getiremediği için perişan bir vaziyettedirler. Ayrıca on gündür camilerde ezanlar da susmuştur. Ama bütün olanlara rağmen şair ümitvardır ve bir imdat beklemekte

Korkmayın kardaşlar Hâlid Beg gelir

Mazlûmu zâlimiñ elinden alır

Ermeni de bir gün belâsın bulur(9)

diyerek bu ümidini dile getirmektedir. Bu arada insanlar gece gündüz günahlarından istiğfarlar etmekte, hem peygamberden hem de Erzincan velilerinden yardım istemektedirler.

İsteyelim şefâ'ati Ahmed'den(11)

Himmet isteyelim Terzi Baba'dan

Merhameti çokdur ata anadan

Himmet geldi bugün Bâkî Baba'dan (12)

Leblebici Baba etdi himmeti

Hazret-i Feyyâz'dan aldı ruhsatı

Hâfız Rüşdî hem basdı dehşeti (13)

Dualar kabul olmuş imdat yetişmiştir. Fırat nehrinin buz tuttuğu karlı ve soğuk bir kış gecesi Garbî Dersim Müfreze Komutanı Hâlid Bey ve askerleri Fırat'ın buzlarını kırarak Erzincan'a yaklaşmaktadır. Dürbünle Tilhas köyünde bulunan İslâm askerlerini gören Ermenileri bir telaş almış ve kaçma derdine düşmüşlerdir. Adeta kudurmuş gibidirler ve kaçarken kışlayı, köprüyü, birçok köşkü de yakmışlardır. Elinden bir şey gelmeyen insanlar yangına müdahale edememekte ancak saklandığı yerden seyretmektedir. Ermeniler kaçarken sokaklara dağılmış büyük küçük kimi gördülerse öldürmüşler; açık buldukları kapılardan girip içerdekileri katledip evleri de talan etmişlerdir.

Ermeniler sokaklara dağıldı

Büyük küçük kimi görse vururdu

Girdi ol kapıyı kim açık buldu (23)

Kim var ise süngülere takdılar

Râst gelene sokaklarda çakdılar

Bu misilli Erzincân'dan çıkdılar(24)

Etraftan tüfek ve bomba sesleri gelirken yağın şiddetli kar ve tipiden göz gözü görmemektedir. Bu durumdan istifade eden Ermeniler ise büyük küçük arabaya binmiş kaçmaktadırlar. Ancak onların kaçtığına halk bir türlü inanmamakta saklanan ahaliyi ortaya çıkarmak için bir tuzak olduğunu düşünmektedir.

Bu arada İslam ordusu şehre girmiş Hâlid Bey bayrağı hükümet konağına dikmiş ezan sesleri yükselmeye başlamıştır. Asker her tarafta Ermeni canilerini ararken ahali de sevinç gözyaşları içinde askerleri bağrına basmıştır:

Hâlid Beg bayrağı dikdi sarâyâ



İslâmîñ üstüne düşdü bir sâye

Gitdi zulmet ışık geldi havâya

Her tarafda Hak sadâsı seslendi(31)

Ahali kapılarını açıp dışarı çıkmış, Kiliselerin çanları susmuş, minarelerden ezanlar yükselmeye başlamıştır. Ancak sokaklar cenazelerle doludur. Su kanalları ve kuyulardan şehit cenazeleri çıkmaktadır. Herkes kendi cenazesini bulup defin işlerini yerine getirirken doktorlar da şehit sayısını tespit etmekle uğraşmaktadır. Bu arada Hâlid Bey teftiş için dolaşmakta ayrıca gözyaşları içinde ahalinin halini hatırlını sormakta; insanlardan helallik isteyerek üzüntülerini dile getirmekte, geç kaldık diyerek özür dilemektedir. Ardından da Erzurum’u kurtarmak için yola çıkarlar. Şair de destânı dualar ederek bitirir.

#### 4.Hâlid Bey Destânı’nda Anlatılanların Tarihteki Karşılıkları

##### 4.1.Hâlid Bey Kimdir?

Destânda adı geçen Hâlid Bey, nam-ı diğer Deli Hâlid Paşa’dır. Kendisine “Deli” lakabı savaşlardaki cesareti sebebiyle takılmıştır. Soyadı kanunundan sonra ise Karsıalan soyadını almıştır.

16 Ocak 1924’de TBMM’ye el yazısıyla verdiği tercüme-i haline göre, Hâlid Bey 1884 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Dedesi Kastamonu Taşköprü Kazası’nın Yazı Köyü eşrafından Gümrük Nazırı Hacı Osman Bey, babası da Ahmed Bey’dir. Hâlid Bey 1903’de Harbiye’den mezun olduktan sonra Yemen’de, İtalyan işgalinde Trablusgarb’da, Balkan Savaşları’nda Çatalca’da, I. Dünya Savaşında Kafkasya’da görev yapar. Ardahan’ın düşman işgalinden kurtarılmasındaki başarısı sebebiyle Haziran 1915’te binbaşılığa, Çoruh Müfrezesi’ndeki hizmetleri sebebiyle de Haziran 1916’da kaymakamlığa (yarbay) terfi ettirilir. 4 Temmuz 1916’da yaralanınca Viyana’da tedavi gördükten sonra yurda dönen Hâlid Bey 10 Mayıs 1917’de Garbî Dersim Müfrezesi Kumandanlığı’na tayin edilir. 1918’de Erzincan, Mamahatun ve Erzurum’u düşman işgalinden kurtarılmasına ve Batum Muharebesi’ne katılır. Ahıska ve Ahılkelek’in kuzeyini ele geçirir. 27 Eylül 1920’de Ermenilere karşı kazanılan zaferde büyük payı vardır.

Daha sonra Batı Cephesi’nde, İnönü, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya muharebelerinde yer alan Hâlid Bey, Büyük Taarruz’daki başarıları sebebiyle tümgeneralliğe terfi ettirilir. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele esnasında dokuz defa yaralanır. İkinci TBMM’ne Ardahan Mebusu olarak katılır. 14 Şubat 1925’te de vefat eder.<sup>17</sup>

Halid Bey’in kahramanlıkları doğuda yıllar sonra bile unutulmamıştır. Albay İbrahim Özkan’ın hatıralarından anlaşıldığı kadarıyla yaşlı insanlar onunla ilgili kahramanlık hikâyelerini büyüklerinden çok işitmişlerdir. Albay İbrahim Özkan’ın 1992’de Mardin’in bir ilçesinde adını bile bilmeden elini öptüğü bir ihtiyar “*Oğul, Hâlid Bey gibiler gelmedikçe daha çok eziyet çekeriz burada*” demiştir. 1993 yılında ise sigara içtiği için kendisine nasihat eden 60 yaşının üstünde bir ihtiyardan “*Bir, Hâlid Bey gibi önden gidiyorsun, ikincisi,... bilmez misin buna verdiğin para gâvura gidiyor. Onlar da bu parayla bizim gâvurlara silah veriyor, seni buraya dikiyor*” sözünü işitir. 1999’da Tatvan’da bir ihtiyardan da “*Yok, kumandan yok, biz her şeyin farkındayız. İnşallah Hâlid Beyler gene yetişecek*” sözünü duyar. “*Deli Hâlid’den mi bahsediyorsun?*” deyince de “*Yok kumandan, bize dedelerimiz babalarımız anlatmış, O velidir, deli değil*” cevabını alır.<sup>18</sup> Yani Deli Hâlid Paşa, o zaman görev yaptığı yerlerde bugün de hayırla yâd edilen bir Milli Mücadele kahramanıdır.

##### 4.2.Hâlid Bey’in Destândaki Faaliyetleri

<sup>17</sup> Uğur Üçüncü, “Halit Paşa Olayı ve Yankıları”, *History Studies*, Volum 4/1, 212, 547-549.

<sup>18</sup> İbrahim Özkan, *Deli Halit Paşa Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2015, 16-18.

Şair, destanın birçok yerinde Hâlid Bey'in adını zikretmektedir. Özellikle kıta sonlarında adı sıkça geçer. Şair;

Yetiş gel Hâlid Beg hâlimiz yamân(18),  
Korkmayın kardaşlar Hâlid Beg geldi(19),  
Hâlid Beg'im uykulardan uyandı(24),  
Hâlid Beg bayrağı dikdi saraya(32)

diyerek ona olan minnet duygularını dile getirmektedir.

Yarbay Hâlid Bey olay esnasında Garbî Dersim Müfrezesi Kumandanıdır. Albay Kâzım Bey (Karabekir) komutasındaki 1. Kafkas Kolordusu 12 Şubat 1918 sabahı Erzincan'ı kurtarmak için harekât başlatacaktır. 9.,10. ve 36. Kafkas tümenleri de Kazım Bey'in emrindedir. 36. Tümen'in bir piyade alayı Kemah Boğazı'ndan, 9. Tümen'den iki piyade alayı da Çardaklı Boğazı'ndan Erzincan'a ilerleyecektir. Yarbay Hâlid Bey komutasındaki Garbi Dersim Müfrezesi güneyden gelerek 36. Tümen'e destek verecek, Şarki Dersim Müfrezesi de Ermenilerin çekilme istikameti olan Sansa ve Cibice boğazlarında yollarını kesecektir.<sup>19</sup> Rus ve Ermenilerin 9 Şubat'ta Erzincan ve havalisinde 100 kadarı süvari olmak üzere 3.000 civarında kuvvetleri vardır.<sup>20</sup>

Yarbay Hâlid Bey komutasındaki Garbî Dersim Müfrezesi 12 Şubat 1918 akşamı 300 milis ve 30 nizamiye eri ile Fırat Nehri'nin güneyinde Erzincan'a 8 km. mesafede bulunan Tılhas'a gelmiştir. 13 Şubat sabahı 36. Kafkas Tümeni 1. kademesi ileri kısımları ile Kemah Boğazı'ndan çıkar. Saat 17:00'da 9. Kafkas Tümeni'nin ileri kısımları hareketle Erzincan'ın kuzey batısında Yalnızbağlar'a ulaşır. 13 Şubat 1918 günü Hâlid Bey'in kuvvetleri Erzincan'a ilerlerken Ermeniler kuzeyden ve güneyden kuşatılmaktaydılar. Albay Morel saat 10:00'da Ermenilere Erzincan'ı terk etmelerini emreder. Saat 17:30'da ise 108. Kafkas Alayı 2. Taburu şehre girerek Erzincan'ı kurtarır.<sup>21</sup>

### 4.3.Destânda Tasvir Edilen Zulmün Gerçekliği

Ermenilerin kaçmaya teşebbüs etmeden önce yaptıkları mezalim destânda;

Çok kesdi Ermeni İslâm kafası(3)

Coşdu, hücum itdi deryâ-yı keder

Salladı gökleri yere çaldı(4)

Erzincan'ın bütün çırası söndü

Bu nasıl beladır başlara konu

Herkese bir dürlü hançer salladı (5)

Nuh Tufanı gibi Erzincan batdı(6)

Çarşı pazar dolmuş kanıla can baş (10)

ifâdeleriyle anlatılmıştır.

<sup>19</sup> 3 NCÜ ORDU HAREKÂTI, 441,446

<sup>20</sup> A.g.e., 442.

<sup>21</sup> A.g.e., s.446. Karabekir, *Günlükler*, 488.; "Belge No: 1861, 13.02.1334"; ASKERİ TARİH BELGELERİ DERGİSİ, Sayı 82. Aralık 1982, ATASE Yay., s.329-331.; Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu ...*, 66-68.

Kazım Karabekir'in verdiği bilgilere göre savaştan önce Erzincan'da 6.000 evde 22.000 nüfus varken Erzincan'a girildiğinde 1600 evde 9.000 nüfus tespit edilmiştir. Ayrıca birçok güzel bina ve kışlaların bir kısmının içine insan doldurularak yakıldığı ve kuyuların insan cesediyle dolu olduğu saptanmıştır. Bu katliamlardan sağ kalanlar ise yakılmak üzere müşirlik konağına hapsedilmiştir.<sup>22</sup> İnsanların bir kısmının kaçmış ve göç etmiş olduğunu varsaysak bile evlerin % 83'ünün yok olması mezalimin boyutlarının ne kadar korkunç olduğunu göstermekte ve destândaki ifadeleri doğrulamaktadır.

Rus işgaliyle beraber Rusların Ermenilerle birlik olup katliam yaptığı bilinmektedir.<sup>23</sup> Ancak Rusların çekilmesiyle vahşetin boyutları son derecede artmıştır. 3. Kolordu Kumandanı'nın Başkumandanlık vekâletine yazdığı 21.03.1918 tarihli yazıya göre ise Ermeni mezalimi Rusların çekilmesiyle başlamıştır. Eli silah tutanlar yol yaptırmak bahanesiyle toplanmış ve katledilmiştir. İnsanlar kuyulara atılmış, evlere doldurulup yakılmış, süngü ve kılıçtan geçirilmiştir. Kasaphane ittihaz ettikleri yerlerde karınları deşilmiş, ciğerleri çıkarılmış, kız ve kadınlar her türlü kötülükten sonra saçlarından asılmıştır. Bundan kurtulabilen çok az sayıda halkın ise sefalet ve garabetten ve bu manzaranın kendilerine vermiş olduğu dehşetten kısmen canlı cenaze ve kısmen de geçici cinnet halinde bulunduğunu ve bunların çoluk, çocuk dâhil o gün itibarıyla Erzincan'da 1.500, Erzurum'da 30.000'den fazla olduğu da belirtilmektedir.<sup>24</sup> Trabzon-Erzincan yolunda meyve ağaçlarının kesilip evlerin yıkıldığı, Ermeniler yıkarken Rusların da yardım ettiği, cami duvarlarına utanç verici resimler döşendiği, gübre ile doldurulduğu, Hıristiyan köylerinin korunmuş olduğu, kuyuların İslam ölüleriyle dolu olduğu, yıkık evlerin bahçe ve arsalarında hâlâ insan ölüleri, eller ve ayaklar bulunduğu, Müslümanların taşlık önlerinde kütüklerde katledildiği telgrafla İstanbul'a bildirilmiştir.<sup>25</sup>

Ahmet Refik'in 02.05.1918'de çektiği telgraf ile iki aydan beri kuyu ve hendek kenarlarından 606 ceset çıkarıldığını ve çoğunun ellerinin telefon telleriyle bağlanarak katledildiğini, kuyudan çıkanların tamamen çürüdüğünü bildirmektedir. Ayrıca bazılarının göğüslerinde süngü, boğazlarında tel yaraları olduğunu da ifade etmektedir.<sup>26</sup>

Rusların 2. Erzurum Kale Topçu Alayı Kumandanı Toverdohleyof'un hatıralarında Odişelitze'den işittikleri şöyledir.

“Kıtıl, doktor ve müteahhit tarafından tertip edilmiş olup eşkıya Ermeniler yalnız fiil-i katli irtikab etmemişlerdir. .... Erzincan'da her türlü müdafaadan mahrum ve silahsız 800'den fazla Türk itlaf edilmiştir. Büyük çukurlar açılmış ve biçare Türkler bu çukurların başına kurbanlık koyunlar gibi sevk olunup hayvan gibi boğazlanmış çukurlara doldurulmuş. Herhangi bir çukurun başındaki Ermeni: Yetmiş mi oldu? On kişi daha alır! Kes! deyince on kişi daha keser ve çukura atıp üzerlerine toprak çekerlermiş.”<sup>27</sup>

Belgelerden alınan bu bilgiler destânda tasvir edilen mezalimi doğrulamaktadır.

#### 4.4.12-13 Şubat 1918 Günleri Yaşananlar ve Erzincan'ın Kurtuluşu

Destânda ifade edilen;

Geceden tutturmuş kar yağar şedid(16)

Şiddetli kar yağdı göz gözü görmez(25)

mısralarını askerî belgeler de doğrulamaktadır. Kazım Karabekir 12 Şubat günü Kemah istikametinden Erzincan'a doğru ilerlerken yolun karla kaplı olduğunu, 13 Şubat günü öğlen

<sup>22</sup> 3 NCÜ ORDU HAREKÂTI, 446.

<sup>23</sup> Emin Kutluğ, “Osmanlı Arşivi Belgeleri İle Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Erzincan”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, Cilt 1, Erzincan Üniversitesi, Erzincan 2016, 329.

<sup>24</sup> Belge No: 1869, 21.03.1918, ASKERİ TARİH BELGELERİ, Aralık 1982, 377.

<sup>25</sup> Belge No: 1875, 01.05.1918, A.g.e., 409.

<sup>26</sup> Belge No: 1876, 02.05.1918, A.g.e., 413.

<sup>27</sup> Belge No: 1881, 27.05.1918, A.g.e., 450.



Ortahan'ın doğusunda kar başladığını yazmaktadır.<sup>28</sup> Bu da Erzincan'da önceden başlayan bir kar yağışı olduğunu gösterir. 13 Şubatta havanın karlı ve sisli olduğuna dair kayıtlar mevcuttur.<sup>29</sup>

Destânda Ermenilerin, dürbünle İslam askerini Tilhas'da gördükten sonra kaçmaya başladığından askerin Fırat'tan buzları kırarak geçtiğinden ve Ermeni'nin bozulduğundan ve kuvvetinin yandığından bahsedilmektedir. Hâlid Bey'in Müfrezesi 12 Şubat 1918 akşamı Fırat Nehri'nin güneyinde Erzincan'a 8 km. mesafede bulunan Tilhas Köyü'ne gelmiş ve 13 Şubat 1918 günü Erzincan'a girmiştir.<sup>30</sup>

Ermenilerin kaçması konusuna gelince Miralay Morel, saat 10:00'da Ermenilere Erzincan'ı terk etmelerini emretmiştir.<sup>31</sup>

Kazım Karabekir, Hâlid Bey'in şehre daha evvel girdiğini ifade etmektedir. Aslında Ermeniler bozulmuş ve kuvvetsiz kalmış olmalarına rağmen Hâlid Bey'in müfrezesine karşı Fırat'ı savunmak için hazırlık yapmışlardır. Ancak kaçış istikametleri olan Sansa Boğazı'nda Türklerin ileri hareketlerini haber almışlar Hedikler Çiftliği'nden yapılan taarruz ve kuzeyden süvari kuvvetleriyle sarılınca da Fırat'ı savunmaktan vazgeçmişlerdir. 28. Dörtlükteki "süvari etrafın sardı dolaştı" mısraı süvari kuvvetlerinin Ermeni güçlerini sardığını dile getirmektedir. Böylece Hâlid Bey şehre girerek Ermenilerin askeri daireyi havaya uçurmasını da engellemiştir.<sup>32</sup>

Destan'da "Kışlayı köprüyü Ermeni yaktı"(22) denmektedir. Belgeler destandaki bu bilgiyi doğrulamaktadır. Ermeniler Erzincan'daki bütün kışlaları yakmıştır.<sup>33</sup> Hâlid Bey'in müfrezesinin köprüyü kullanmayıp buzlarla kaplı nehri geçmesinin sebebi de budur. (21). Erzincan'ın güneyindeki Fırat Köprüsü'nü de tahrip etmişlerdir. Şehir kurtarıldıktan sonra ise Kazım Karabekir bu köprüyü tamir ettirmiştir.<sup>34</sup>

"O mazlûm ahâlî kapıyı açdı

Askerin içine geldi karışdı

Boynuna sarılıp ağlayıp düşdü"(33)

mısralarında halkın Ermeni mezalimine karşı sığındığı yerden çıkışı ve kurtarıcısıyla karşılaşma anı canlandırılmaktadır. Halkla askerin kucaklaşması Osmanlı ordusu Erzincan'a girip halkı saklandığı yerden çıkardığı zaman yaşanmış olmalıdır. Ayrıca Erzincan'ı düşman işgalinden kurtaran Kazım Karabekir'in kolordusunun da bağlı olduğu 3. Ordu Kumandanı Vehib Paşa 16 Şubat'ta Erzincan'a gelir ve askeri dairenin önünde toplanan halka bir konuşma yapar. Kâzım Karabekir o günü anlatırken halkın gözyaşı döktüğünü ve kendilerinin de Erzurum'u kurtarmaya and içtiklerini belirtmektedir.<sup>35</sup>

Kazım Karabekir karargâhını 14 Şubat'ta Erzincan'a nakleder.<sup>36</sup> Aynı gün Hâlid Bey Sansa Müfrezesi'nin başında Sansa Boğazı ile Soğanlı Gediği arasında emniyeti sağlamakla görevlendirilir. 19 Şubat'ta Sansa Müfrezesi lağvedilerek Şarki ve Garbi Dersim Müfrezeleri, dolayısıyla Hâlid Bey de 9. Kafkas Tümeni emrine verilir. Bundan sonra Hâlid Bey'in Erzurum istikametinde hep cepheye olduğu anlaşılmaktadır.<sup>37</sup>

## Sonuç

<sup>28</sup> Karabekir, *Günlükler*, 488.

<sup>29</sup> 3 NCÜ ORDU HAKERKÂTI, 466.

<sup>30</sup> A.g.e., 446; Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu...*, 67.

<sup>31</sup> 3 NCÜ ORDU HAKERKÂTI, 466; ASKERİ TARİH BELGELERİ, Sayı 82. Aralık 1982, 329-331.

<sup>32</sup> Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu...*, 91-92.

<sup>33</sup> Belge No: 1869, 21.03.1918, ASKERİ TARİH BELGELERİ, Aralık 82, 417.

<sup>34</sup> Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu...*, 72.

<sup>35</sup> A.g.e., 82-83.; Karabekir, *Günlükler*, 489.

<sup>36</sup> Karabekir, *Günlükler*, 488.

<sup>37</sup> 3 NCÜ ORDU HAKERKÂTI, 447,449.

Tarihi olaylara ne kadar farklı yönden bakılırsa olayların gerçekliği o kadar netleşir. Bu destân, olayı yaşayanlar açısından, onların hissiyat ve düşüncelerini yansıttığından önemlidir. Çünkü burada, bizzat yaşananlar anlatılmıştır. “Gerçekten ne oldu?” sorusuna cevap aslında tam da buradadır. Bu çalışmada Fâik Osman Okumuş’un yazdığı Hâlid Bey Destânı tarih tekniği bakımından değerlendirilmiş ve olayın canlı şahidi olan şairin anlattığı hadiselerin tarihi belgelerde karşılıklarının olduğu ve anlatılanların hakikat olduğu görülmüştür. Dolayısıyla destânda, cinayet, katliam ve Erzincan’ın Kurtuluşu hakkında anlatılanların doğru ve güvenilir bilgiler ve şiirin de ilgili olaylar hakkında ana kaynak niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

### KAYNAKÇA

- Albayrak, Nurettin (2011), “Terzi Baba”, *TDVİA*, C.40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ARŞİV BELGELERİYLE ERMENİ FAALİYETLERİ 1914-1918 (2005), Cilt II, ATASE Yayınları, Ankara.
- ASKERİ TARİH BELGELERİ DERGİSİ (1982), Sayı 82, ATASE Yayınları, Ankara.
- BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDE TÜRK HARBİ, KAFKAS CEPHESİ, 3 NCÜ ORDU HAREKÂTI (1993), Cilt II/İkinci Kitap, ATASE Yayınları, Ankara.
- BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDE TÜRK HARBİ VIII. CİLT DENİZ HAREKATI (1976), ATASE Yayınları, Ankara.
- Çotuksöken Yusuf, Koz Sabri (1977 ), “Destân”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 2, Dergâh Yayınları, İstanbul, 263-271.
- Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Elçin, Şükrü (1988), “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu”, *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*, KTB Yayınları, Ankara, 33-41.
- İlgazi, Abdullah, Bıyıklı Mustafa (2012), “Mehmet Vehip (Kaçi) Paşa’nın Çanakkale Muharebelerindeki Yeri ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.82, ss.96-128
- Karabekir, Kâzım (1990), *Erzincan ve Erzurum’un Kurtuluşu Sarıkamış ve Ötesi*, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Araştırma, Geliştirme ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Erzurum.
- (2009), *Günlükler (1906-1948)* 1.cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 491.
- (2009), *1917-20 arasında Erzincan’dan Erivan’a Ermeni Mezâlimi*, Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul.
- Kırzioğlu, Fahrettin( 1991), *Kazım Karabekir Kendi Eserleri, Haltercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,
- Kurat, Akdes Nimet (1990), *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kutluğ, Emin (2016), “Osmanlı Arşivi Belgeleri İle Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Erzincan”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu Bildiriler*, Cilt 1, Erzincan Üniversitesi, Erzincan, ss.321-332.
- Memiş, Abdurrahman (2000), *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik*, İstanbul, Kitabevi, s.192-193.
- Özkan, İbrahim (2015), *Deli Halit Paşa Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- Özcan, Abdulkadir (1992), “Başı bozuk”, *TDVİA*, C.5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender (2003), “Bir Elmanın İki Yarısı: Klâsik Şiir ve Osmanlı Tarihi”, *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, LM Yayınları, İstanbul, 11-24.

- Shaw, Stanford (2014), *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu*, Birinci Cilt, Savaşa Giriş, Tercüme: Beyza Sümer Aydaş, TTK, Ankara.
- Şentürk, A. Atilla- Kartal, Ahmet (2014), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul.
- Tuygun, Ünal (2001), *Erzincan'ın Manevi Mimarları*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- Üçüncü, Uğur (2012), “Halit Paşa Olayı ve Yankıları”, *History Studies*, Volum 4/1, ss.547-571.
- Yavuz, Nurcan (1995), “Erzincan Mütarekesi'nin Türk Tarihindeki Yeri Ve Önemi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 28, Ankara, ss.207-232.
- (1995), “Rusya'da 1917 İhtilâlinin Ermeniler Üzerine Etkisi ” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, sayı 1, ss. 125-144.

**Hâlid Bey Destânı** <sup>38</sup>

6+5=11

- [27]1 Okuyuñ kardaşlar salât ü selâm  
Peygamber rûhuna her sabâh akşam  
Gider bu dünyâdır kâmilse nâ-kâm  
Diñle bu sözü mü bak neler oldu
- 2 Biraz da bak baña işit sözü mü  
Mübârek gözleriñ görsün yüzümü  
Millet âteşine yakdım özümü  
Kader kısmet her ne yerini buldu
- 3 Bilirsiz dünyânıñ yokdur vefâsı  
Safâsından çokdur cevr ü cefâsı  
Çok kesdi Ermeni İslâm kafası  
Ömrü tamâm gitdi kalanlar kaldı
- 4 Yine cânlar yandı vereyim haber  
Al dertli Fâik'den bir söz mu'teber  
Coşdu hücûm etdi deryâ-yı keder  
Salladı gökleri yerlere çaldı
- 5 Kılınçlar oynadı kalkanlar döndü  
Erzincân'ın bütün çırâsı söndü  
Bu nasıl belâdır başlara konu  
Herkes bir dürlü hançer salladı
- 6 Nûh tûfânı gibi Erzincân batdı  
Nice biñ cânları toprağa katdı  
Edeceğin bize Ermeni etdi  
Nihâyet eyler ki hayfını aldı
- 7 Sekiz on gün var ki kanlar kokuyor  
Baykuş vîrânede vay vay ötüyor  
Her kimi tutarsa sancıp<sup>39</sup> sokuyor  
Korkmayıñ kardaşlar çilleler doldu
- 8 Geldi gam dalgası başlardan aşdı  
Kızıl kanlar topraklara karışdı

<sup>38</sup> Destan metni hazırlanırken aslı uzunluklar (â, û, î) korunarak, nazal “n”ler (ñ) ayn (‘) ve hemzeler (‘) gösterilerek, terkip ve tamlamalar kurallarına uygun okunup yazılarak mümkün olduğunca günümüz Türkçesi yazım ve imla kurallarına göre yeni yazıya aktarılmıştır. Bazı yerlerde nazal “n”ler yanlış kullanılmışsa da düzeltilerek yazılmıştır. Değişik okunabilecek yerlerde alternatifler de verilmiş, okunamayan yerler ise boş bırakılmıştır. Mahallî söyleyişler muhafaza edilmeye çalışılmıştır.

<sup>39</sup> Sançmak: Saplamak.

- Bizlere etrâfdan imdâd kavuşdu  
Çokları sözüme sevindi güldü
- 9 Korkmayıñ kardaşlar Hâlid Beg gelir  
Mazlûmu zâlimiñ elinden alır  
Ermeni de bir gün belâsın bulur  
Derler ciğerdeki yara elinden
- 10 Yalvarıñ Allâh’a sıdkıla kardaş  
Çarşı pâzâr dolmuş kanıla cân baş  
Tamâmdır inşâa’llâh işte bu savaş  
Himmat dalgıçları deryâyâ daldı
- 11 İsteyelim şefâ’ati Ahmed’den  
Yardım gözedelim ol Muhammed’den  
İnâyet olursa eğer Ahmed’den  
Şâdimân olmağa kalbler az kaldı
- [28]12 Himmet isteyelim Terzi Baba’dan<sup>40</sup>  
Merhameti çokdur ata anadan  
Himmat geldi bugün Bâkî Baba’dan<sup>41</sup>  
Ermeni’niñ iki gözü kör oldu
- 13 Leblebici Baba<sup>42</sup> etdi himmeti  
Hazret-i Feyyâz’dan aldı ruhsatı  
Hâfız Rüşdî<sup>43</sup> hem basdı dehşeti  
Cümle evliyâdan telgraf geldi
- 14 O lutufdan imdâd eyledi zuhûr  
Kalkdılar ayağa hep ehl-i kubûr  
Ehlullâh etrâfda yâ Allâh okur

<sup>40</sup> Terzi Baba (1789-1848): Asıl adı Mehmed Vehbî’dir. Erzincanlıdır. Babasının adı Fazlızade Abdurrahman’dır. Mesleğinden dolayı Terzi Baba veya Hayyât Vehbi, boyunun uzunluğundan dolayı da Uzun Terzi Ağa diye tanınmıştır. Önce Kadiri tarikatına kırk yaşlarında ise Nakşibendîliğin Halidiye koluna intisap etmiş ve şöhreti Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bayburt ve Sivas yörelerinde yayılmış menkıbeleri günümüze kadar gelmiştir. 1848’de Erzincan’da koleradan vefat etmiştir. Türbesi kendi adıyla anılan mezarlıktadır. Kendisinden sonra birçok halife bırakmıştır. Kenzü’l-fütûh adlı mensur bir eseri vardır.(Nurettin Albayrak, “Terzi Baba”, *TDVİA*, C. 40, İstanbul, 2011, 520-521)

<sup>41</sup> Terzi Baba’nın halifelerinden Hacı Abdülbaki Baba olmalıdır. (Halil Baltacı, **Aşçı** “İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX.Yy. Erzincan’ında Dinî ve Tasavvufî Hayat”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)* ÖS-I: 47 -64 [2015] 60.)

<sup>42</sup> Leblebici Baba: Asıl adı Süleyman’dır. Erzincanlı olup M. 1806-1877 yılları arasında yaşamıştır. Mesleğinden dolayı Leblebici Baba olarak bilinen şair, ümmî olmasına rağmen güzel gazeller yazmıştır. Şiirlerinde Şems-i Hayâl mahlasını kullanan şairin divanının adı ise “*Tuhfetü’l- ‘Uşşâk*”tır. (Abdullah Aydın “Klasik Türk Edebiyatında Divana İsim Verme”, *Ekev Akademik Dergisi Yıl: 18 Sayı: 59 (Bahar 2014)*, s.53.

<sup>43</sup> Hacı Şükrü(öl.1860 veya 1868): Hacı Hâfız Efendi (Mehmed Rüşdü) Terzi Baba’nın damatlarından ve halifelerindedir. Terzi Baba’nın Kenzü’l-fütûh adlı mensur eserini Miftâh-ı Kenz adıyla nazma çekmiştir. (Halil Baltacı, “Aşçı İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX.yy. Erzincan’ında Dinî ve Tasavvufî Hayat”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)* ÖS-I: 47 -64 [2015] 60-61.)



- Yeter herkes suçunu bildi  
 15 Bir hafta içerde mahbûs kalmışız  
 Çıkıp çeşmelerden su almamışız  
 Ağlayıp ağlayıp hiç gülmemişiz  
 Çok İslâmlar var ki yundu tarandı
- 16 Geceden tutdurmuş kar yağar şedîd  
 Kaçmak kaydı görür Ermeni ...îd  
 Şaşırmış kudurmuş cabbâr ‘anîd  
 Bir korku sarmış ki bilmem ne oldu
- 17 Tılhâş’da<sup>44</sup> görmüşler İslâm ‘askerin  
 Fark etmişler dürbün ile her birlerin  
 Kaçmağa görmüşler Armani tedbîrin  
 Korkmayıñ inşâ’a’llâh belâ savuldu
- 18 Amân yâ Rabbî amân ha amân  
 Yetiş gel Hâlid Beg hâlimiz yamân  
 Bir hâle geldi ki gel gör Erzincân  
 Hep yandı yıkıldı vîrâne kaldı
- 19 On gündür ezânlar okunmaz oldu  
 İçerden dışarı çıkılmaz oldu  
 Nefes nefes gayra bakılmaz oldu  
 Korkmayıñ kardaşlar Hâlid Beg geldi
- 20 Beytahtı’nda<sup>45</sup> süvârîyi görmüşler  
 Başlarına geleceğin bilmişler  
 Büyük küçük arabaya binmişler  
 Birçok himâr arslan geliyor sandı
- 21 Cevr ü cefâ zulüm başlardan aşdı  
 Şükr olsun ‘asker-i İslâm kavuşdu  
 Fırat’dan buzları kırarak geçdi  
 Ermeni bozuldu kuvveti yandı
- 22 Kışlayı köprüyü Ermeni yakdı  
 Herkes tenhâlardan âteşe bakdı  
 Nice köşk sarâydan tütünler çıkdı  
 Şimdi Erzincân’dan bezdi usandı
- [29]23 Ermeniler sokaklara dağıldı

<sup>44</sup> Tılhas: Erzincan merkeze 8 km. uzaklıktaki şimdiki Kilimli köyüdür.

<sup>45</sup> Beytahtı: Erzincan’ın güneybatısında Kemah yolu üzerinde 6. km.’de Fırat Karasu ırmağı kıyısında bir mesire yeridir. Eskiden zengin beylerin konakladıkları yermiş. O yüzden Beytahtı denmiş.

- Büyük küçük kimi görse vururdu  
 Girdi ol kapıyı kim açık buldu  
 Şinliği<sup>46</sup> kırıldı evde talandı
- 24 Kim var ise süngülere takdılar  
 Râst gelene sokaklarda çakdılar  
 Bu misilli Erzincân'dan çıkdılar  
 Hâlid Beg'im uykulardan uyandı
- 25 Şiddetli kar yağdı göz gözü görmez  
 Bir hengâm var nedir hiç kimse bilmez  
 Feryâd ı figân çok ağlayan gülmez  
 Beyâz karlar al kanlara boyandı
- 26 Tüfekler atılır kimse görünmez  
 Bonba gürültüsü hiç eksik olmaz  
 Korkusundan kimse bacaya çıkmaz  
 Yetiş Terzi Baba millet dayandı
- 27 Tipi duman ile Ermeni geçdi  
 Korkusundan ses etmeyip savuşdu  
 Kal'aniñ altından İslâm kavuşdu  
 Süvârî etrâfın sardı dolaşdı
- 28 Bir tekbîr sadâsı doldu Erzincân  
 Allâh Allâh eydip ederler figân  
 Çokları inanmaz der bu bir pılan  
 Bizden/Nerden gelse İslâm görünce/gör nice kandı
- 29 Dediler yalandır bu Ermeniler  
 İslâm'ı yaldadır<sup>47</sup> taşra çıkalar  
 Gözyaşı döker hep kim var bakalar  
 Her birisi bir bucağa yaslandı
- 30 Allâh Allâh diyip hücûm ederler  
 Açıl kapıları korkmayıñ derler  
 Korkarağ kapıdan bakıp dönerler  
 Meded yâ Muhammed kalbler paslandı
- 31 Hâlid Beg bayrağı dikdi sarâya  
 İslâmıñ üstüne düşdü bir sâye

<sup>46</sup> Şinlik: Şenlik, huzur, neşe anlamında olmalıdır. Şenlik: 1.Mesruriyyet, memnuniyyet, gülyüzlülük. 2. Ma'muriyyet, abadanlık, bir yerin meskun ve ma'mur olması, umran. "Bahr-i Muhî't'in bazı adalarında şenlikden eser yoktur." Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, s.786. (Bize yazmayı veren Erzincanlı Ufuk Aydın'ın annesi Gürbüz Aydın hanımefendi "Ahali" anlamında kullanıldığını söylemiştir.)

<sup>47</sup> "aldadır" anlamında mahalli söyleyiş olmalıdır.

- Gitdi zulmet ıfık geldi havâya  
Her tarafda Hak sadâsı seslendi
- 32 Açıldı kapılar bir bayram oldu  
°Asker, başıbozuk<sup>48</sup> Erzincân doldu  
Ağlayan kimseler sevindi güldü  
Korkmayîñ evlâdlar Hâlid Beg geldi
- 33 O mazlûm ahâlî kapıyı açdı  
°Askeriñ içine geldi karışdı  
Boynuna sarılıp ağlayıp düşdü  
Şükr ediñ kardaşlar Hâlid Beg geldi
- [30]34 Nerde kaldız ey müslümân kardaşlar  
Soruñ bakiñ neler gördü bu başlar  
Ağü oldu bize etmekle aşlar  
Hamd olsun kardaşlar Hâlid Beg geldi
- 35 Sarışıp görüşüp ahâlî ağlar  
Her biri bir gûnâ göz yaşîñ çağlar  
Dağıldı dumanlar göründi dağlar  
Seviniñ kardaşlar Hâlid Beg geldi
- 36 Sokaklarda düşenleri görürler  
Herkes cenâzesin arar bulurlar  
Götürüp kanların yur kaldırırlar  
Gitdi gam dert keder Hâlid Beg geldi
- 37 Kilise meydânını gider gezerler  
Er avrat ağlayıp cânlar ezerler  
Doktorlar da şehîdleri yazarlar  
Teffîş için hem de Hâlid Beg geldi
- 38 Erzincân etrâfin süvârî sardı  
Gezdi her tarafı Ermeni aradı  
Hamd olsun Hak bizi yudu taradı  
Ol ağlayarak Hâlid Beg geldi
- 39 Ağladı kilîseler söküldü çañlar  
Sevindi câmiler okur ezânlar  
Kurudu gözyaşı sokakda kanlar  
Hâl hâtır sormağa Hâlid Beg geldi
- 40 Herkes cenâzesin arar bulurlar

<sup>48</sup> Başıbozuk: Osmanlı Devletinde savaş sırasında asıl orduya katılan gönüllü askerler için kullanılan bir tabir.(Abdukadir Özcan (1992), “başı bozuk”, *TDVİA*, c.5, İstanbul, 130)

- Peklerden kuyudan hep çıkarırlar  
Kimi ağlar kimi rahmet okurlar  
Ta'z ye herkese Hâlid Beg geldi  
41 Nasılsıñ evl dlar deyi ağladı  
Hel l ediñ huk klarızı dedi  
Ben  leydim siz sağ olaydız dedi  
G zyaşın dökerek Hâlid Beg geldi  
42 Toplanıñ kardaşlar  ld r ñ beni  
Bizden l zım gelir  leniñ kanı  
G rmeyeydim böyle bu Erzinc nı  
Yaşını silerek Hâlid Beg geldi  
43  lenleriñize Hak etsiñ rahmet  
Kalanlarıñıza versiñ sel met  
Verdim c mleñizi Hakk'a em net  
Böyle deyip Erzurum'a yürüdü  
44 Bitir imz  ile *F 'ik* destânı  
Hak saklasun harbden bu Erzincân'ı  
Hıfz eylesin Őerden ehl-i im nı  
Şükr olsun geçenler hep unutuldu









1. 1918 Mayıs ayı ortasında Gümrü'de, I. Kafkas Kolordusu K. Kurmay Albay Kâzım KARABEKİR, Yâverleriyle, sağında Hâlid, solunda Kemal Beyler.

Hâlid Bey Kazım Karabekir ile<sup>49</sup>



Erzincan'da Harbiye Kışlasıyla Geçit Yolu üzerinde katledilen çocuklar<sup>50</sup>

<sup>49</sup> Fahrettin Kırzioğlu, *Kazım Karabekir (Kendi Eserleri, Haltercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

<sup>50</sup> ARŞİV BELGELERİYLE ERMENİ FAALİYETLERİ 1914-1918., Cilt II, ATASE Yay., Ankara, 2005. S.122; Kazım Karabekir, *1917-20 arasında Erzincan'dan Erivan'a Ermeni Mezâlimi*, Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp, Emre Yay., İstanbul, 2000. s.62.



13 Şubat 1918'de Erzincan'da Hacı Müştak Efendi'nin evinde katledilen çocuklar ve aile fertleri.<sup>51</sup>



Erzincan'ın Odabaşı bölgesinde, Ermeniler tarafından gözlerine süngü sokularak öldürülen müslümanlar<sup>52</sup>

<sup>51</sup> ARŞIV BELGELERİYLE ERMENİ FAALİYETLERİ 1914-1918., Cilt II, s.110.

<sup>52</sup> Karbekir (2000), *Ermeni Mezâlimi*, s.38.





Erzincan'da Ermeniler tarafından ırzına geçirildikten sonra Harbiye Kışlası önünde öldürülen Pakize adlı bir Türk kadını.<sup>53</sup>



Erzincan civarında ve Ağavir köyünde katledilen çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar<sup>54</sup>

<sup>53</sup> A.g.e., s.42.

<sup>54</sup> ARŞIV BELGELERİYLE ERMENİ FAALİYETLERİ 1914-1918., Cilt II, s.100; Karbekir (2000), a.g.e. s.66.